

rodu, a ne da od njega izoliran, tjera ga da u jednom trenutku uzvikne svoj credo: »Vrati se čovjeku, pjesničel!«. Ponovno se javlja Tati-Loutardova izabrana pjesnička figura – antiteza: očaj nezaposlenog radnika preobrazit će se u njegov san:

SAN NEZAPOLENOG

Oblaci nelikuju rijeckama:
Oni protiču, noć i danju, u koritu plavog neba
Zračnim putem kojim se i siromah kreće
Što spava u sjeni nekog kamenja,
Ptica bez plijena na termitnjaku!
U njegovu snu grad pleše s plavkastim krovovima
koji su odbjegli u dim ana.
A vjetar se obraće zvildžuci i ne uspijeva
Sići kao avion što izgubi kotače
u punom ljetu...
Noć oko njega, hod poput koraka stonoge
Prema vulkanu zore;
A siromah priča novi san
Jedino nozi ležaja:
»Bit će velike gladi u svijetu,
Tamo, kraj Kumovske slame, vidim Velikog medvjeda
Kako proždrije Blka.«

Još jednom, u ovoj pjesmi pojavljuju se more, oblaci, vjetar, rijeke, pa čak i korito plavog neba, jer je nebo nalič na rijeku, ptice, vulkan zore, slijajući se u pjesmu siromaha i bar na trenutak, pretvaraajući njegov život u san. Samo, siromahu san nije dovoljan. Bunt već grmi:

BUNT GRMI

Raskinuli smo sa suncem:
U osvit dana ptice odlaze jedine
Prema brežuljcima i prihvaćaju mu zrake.
Što se događa? Kakvi glasovi čudni
Raspaprkuju tljini na četiri strane grada?
Koja rasa zaboravljena u ruševinama stoljeća
Izbija iz krša gdje bijede vuče
Travu poput pas do kućnog praga?
Jeste li ikad vidjeli (izvan sezone) da se
Nebo spoji sa zemljom?
A evo, oblacil sileze s Brda Sunca
Da obaspu cvijećem skupinu što
Ispušta krajevima usana
Krikove oštare nelik na britke noževe.
Grad promatra kroz masku zapanjenju
Koračanje onih što žive u sjeni. Strah osvaja:
I vrijeme se uplaši u zvoniku;
čuje se, bježi, zvečkajući
Brončanim kolutima oko nogu.
Bunt raste. Bunt grmi.

Postoji golemo pjesnikovo povjerenje u snagu naroda i budućnosti zemlje, pa zato pjesnik može zapjevati da njegova zemlja nije nimalo tužna:

PJESMA

Ali ova zemlja nije nimalo tužna
Uprkos olujnom nebu
Što ramena joj prekriva
Tri četvrtiny godine.
Sunce u grilima ptica pjeva
Svetle pjesme koje zasjenjuju
Najmrđnije patnje.
Ali, ova zemlja nije nimalo tužna
Jer njena ruka od uranca do sutona vodi
Sunce kojeg sijaj osipa zvjezdama
Lica lijepih žena.
Ali ova zemlja nije nimalo siromašna:
Duh predaka bdje pod zemljom
Na tvarima koje još snivaju
U tisučljetnom tresetu.

Zbirke pjesama. J. – B. Tati-Loutarde:
Les poemes de la mer, Yaounde, Ed. Cie, 1968.
Les racines congolaises, Ed. Oswald, Honfleur 1968.
L'envers du soleil, Ed. Oswald, Honfleur 1970.
Les Normes du temps, Ed. du Mont-Noir, Paris 1974.
Les feux de la planète, Les Nouvelles Editions Africaines, Dakar 1977.

svetkovina pola valerija

povodom 30-godišnjice smrti
(uvod u spoljnje i unutarnju biografiju)

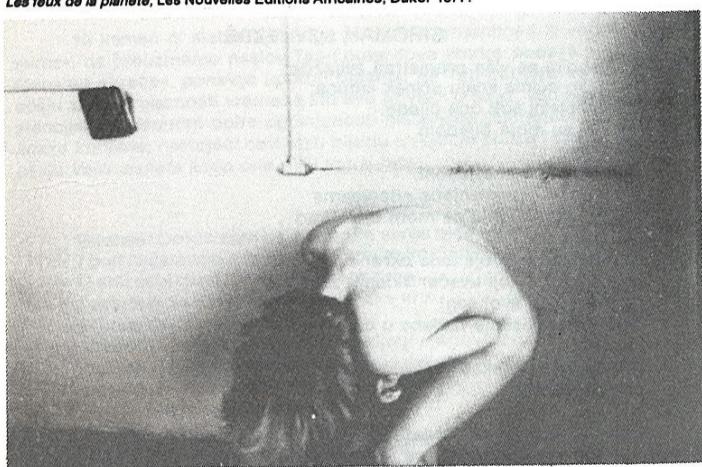
slobodan sv. milić

»Čovekova odlika je svest; a odlika svesti je večita iscrpenost, jedno odricanje bez počinka i bez izuzetaka od svega što se u tome javlja, ma što se pojavit. Delanje neiscrpno, nezavisno od svojstva kao i od količine stvari koje su se javile i kojim čovek od duha treba treba najzad da se svesno svede u jedno neprekidno odricanje da bude ma šta.«

(»Uvod u metodu Leonarda da Vinčija«)

Svaki čovek kome su drage i plemenite tvari duha, ima svoju utvaru Pola Valerija. Svaki pesnik ranoraničak kome je praskozorje preče od sutonskog koraka u razmišljanje, kader je da se budi s tim »sobnim duhom« jasnih i prozračnih očiju, boje mora ispod Seta, njegova zavičaja koji odavna nasele korzikanski moreplovci, Valerijevi preci, uz domorodne Francuze primorce. Javlja se on svakom zamišljenom duhu koji se naginja nad sobom, Bićem i Nebićem, sveštu i svetkovinom Pesme, te nezgasle i neugasle strasti duha, tog »delanja neiscrpnog«.

Slava njegova duha bila je do kraja prvog svetskog rata neosporna, njegova smrt posle drugog, ovenčana nacionalnom žalošću. Ratni dobrovoljci studenti ginuli su sa tek objavljenom svešćicom poeme »Mlada Parka«, skrivenom u gornjem džepu koporana. A je sam poznavao neotporne intelektualce sklonе duševnim krizama, koji su kazne vojne službe preboleli jedino zahvaljujući riziku da zarade još veće, u čitanju njegovih »Eseja«, na »pozarstvu«. Koje je to »sunce duha« sjalo u njihovoj tmini nedaleko od smrti i samonestajanja? Da li je to ono njegovo iskustvo maritimnog podnebjia Seta i Denove gde je provodio svoje prvo detinjstvo (kod majčine plemićke rodbine), detinjstvo osvešćeno izvornim i umetničkim lepotama, uticajem ranog estetskog vaspitanja, koje je poneo u svoja juturnja razmišljanja nalik lasnim i oštrim konturama misli-lastavica, a beležio ih neumorno i zabeležio u 29 (slovima: dvadeset devet) bremenih refleksija pod skromnim radnim naslovom »Sveske« (objavljene kao faksimili, u redakciji C.N.R.S-a, Paris 1957 – 1961), otpuživan od književnih čangirala i mediokriteta za neplodnost? Onde, gde se odigrala prva bitka duhovne identifikacije, onde će mladić (imajući za sobom već poznanstvo srodnih duša: zaljubljenika u antiku i erotologa Pjera Luisa i budućeg »davlogovog advokata«, mladog ničenca i klasičnog simbolistu Andre Žida), postati po prvi put svestan svoga »italijanizma« (»Tel Quel« I). Onde uz njegov duh prianja, kao žilava pužavica, strogost oblikovanja renesansnog neimarstva, koja će u Valerijevim teoretskim spisima postići znak jednakosti s metodološkom jasnoćom. U Denovi će, najzad, doživeti i prvo ljubavno razočarenje u noći između 4. i 5. oktobra 1892. (»Ja sam između sebe i sebe«), i ova »kriza savesti« podstaknuće odluku pesnika (ali ne i eseiste), na bezmalo, 25-godišnje čutanje, odricanje od strasti, na posvećenje sveg biće Intelligenciji. Priključuje se Malarmeu. U isповesti ovom princu pesnika, koja je, kao retko kad, intimna, nagnuta nad dušu a ne nad duh, Valeri veli: »Upoznao sam Malarmea pošto sam pretrpeo već do krajnosti njegov uticaj i u trenutku samom kada sam u sebi glijotinirao književnost... Osećate strast koja može da prebiva u mlađicu od 22 godine, ludom od protivrečnih želja, nesposobnom da ih zabavi; ljubomornom intelektualno na svaku ideju koja mu se čini da sadrži moć i strogost; zaljubljen ne u dušu već u duhu, i to najrazličitiji, kao što su drugi u tela...« Valeri će doći u Pariz, gde završava prava (1894) i gde, nastanjen već, počinje ispisivanje prve »sveske« refleksija, koje će nastaviti, do kraja života, svakodnevno, u zoru. Posećuje Malarmea svakog utorka u Valvenu, pojavljuje se u salonima. U sledeće dve godine objavljuje svoja dva remek-dela: »Uvod u metodu Leonarda da Vinčija« i »Veče s gospodinom Testom«. Potom ide u susret smrti svoga učitelja, novom dubokom potresu. U poslednjoj poseti Malarmeu, koju mu je učinio 14. jula 1898., ovaj mu liči na mudraca koji je »uklopiljen u sam smisao čutljive vasione: tekst sav u jasnosti i zagonetkama; toliko tragičan, toliko beznačajan koliko se hoće; koji govori i koji ne govori; satkan od mnogobrojnih značenja; koji obuhvata red i nerед; koji objavljuje boga tako isti moćno kao što ga odriče; koji sadrži u svojoj celini, koja se ne da zamisliti, dva doba, a svako od njih je povezano s udaljenosću jednog nebeskog tela, koji podseća na najodsudniji, najočigledniji i neosporan uspeh ljudi, ostvarenje njihovih predviđanja – do sedmog decimala; i koji uništava tog živog svedoka, tog oštroumnog posmača, samom beskorisnošću ove pobede...« (Drugi odiomci o Malarmeu). Sada čita filo-

tone stojko/ljubljana

sofe i matematičare (Ničea i Kantora), posvećuje se matematičkim studijama reči, pokušava da zasnuje (pismo Furmonu, 1898) nauku: »Arithmetica universalis«, koja bi se pozabavila »varijacijama o mogućoj sudbini duhovnih pojava i njihovom izjednačavanju u odnosu na određena stanja«. Njezina sveske su pune opažanja, razmatranja, formula, crteža. Valeri se ženi i zauzima udobna mesta u privatnim i državnim institucijama koje mu omogućuju vazdu nezavisnost u njegovom duhovnom radu. Postoje akademik, predsednik PEN-kluba, najzad profesor na slavnom College de France, gde održava predavanja iz poetike do svoje smrti, 1945. Sahranjen je, ne u Pantheonu, kako se moglo očekivati, već skromnije, na groblju u Setu, na onom istom mornarskom groblju opevanom s toliko oduhovljenosti:

»Mrcima skrovitim dobro je u toj zemlji
Koja ih zgrevje i osuši tajnu njinu.«

II

»Ono što sam najviše voleo u njemu bila je ta crta suštinske hotimičnosti, ona crta neumoljivosti izražene krajnjim savršenstvom dela.«

(O Malarmeu)

Valerijevi prvi stihovi su izazili sporadično, rasuti u malim, retkim časopisima posvećenih literaturi, i ove crte ekskluzivnosti, »Adel des Geistes« (kako je usamljene pustolovine i poduhvate duha imenovan Tomaz Man), postaće, bar što se njihove tehničke reprodukcije tiče, stalni znak i njegova dela. Čulan, mnogočlan, intelektualan, Izveštačen u građenju stiha, najčešće kratkog, savijenog u sonetnoj formi, njegov pesnički idiom pripada najčešće malarmeovskoj filijaciji simbolizma, posebno njihovih preteča Bodlera i Poa. Mestimimo nosi i pečat mistike, kojom se, kao i Bodler, predaje lepoti. Za njega, »definicija lepog je laka: ona predstavlja očajanje, ali treba blagosloviti ovu vrstu očajanja koje vas izvlači iz zablude, i izvodi na pravi put, – i kako što je stari Kornejev Horacije (junak istomljeni drame koji se bori protiv trojice neprijatelja da spase Rim – prim. S.Sv.M.) rekao, – koje vas pomaže. . . I docnije ovog gnostičara privlači religiozni svet oblike. U melodramskom baletu »Amfion« (1931) i »Semiramidi« (1934), napisanim za balerinu Idu Rubinštajn po muzici Artura Honegera, i u »Narcisovoj kantati liberetu za kompozitoru Žermen Taljafer (1938), pokušava Valeri naročito da oživi oblik liturgijske drame. Iako, kao ni Žid, nije voleo Vagnera, tu Nervalovu i Bodlerovu »slabost«, pesniku i kompozitoru »Tanjohzera« ipak duguje sklonost ka aliteraciji, a španskom baroku naginjanje konceptizmu. Još neposredno pre svoje smrti, slavio je Žida kao jedinog prozaistu kadrog da neguje jezik (njegove lako sročene stilove manje je ceno). U Viktoru Igou poštovao je pesnika koji vlada svojom umetnošću. Pored Malarmea, nejdublji utisak na njega proizveo je E.A.Po, čiji su »The Poetic Principle« postali isto tako sredobezna tačka njegove poetike. Za razliku od Malarmea, za koga bi se, da je mogao, svet dao iscrpst u jednoj jedinoj knjizi, za Valerija je poezija sredstvo a ne cilj samoj sebi. U toj tački se razilazi i s Bodlerovom senkom koja lebdi nad obojicom. Naročito ga je impresionirala Poova metodičnost, koja, hladno sračunavajući efekat, često prolazila iz jedne jedine reči i kao opsednuta određenim ritmom, na njima gradi lirske model jezika, upravo ga »fabrikuje«. Valeri oštro povlači razliku između doživljaja i stvaranja pesme. Dužnost pesnika je da u čitacu izazove poetsko osećanje; on sam, međutim, ne sme da mu podlegne. Pesnik je mukotrpni neimar oblikovanja, koji se uglavnom pouzdaje u oštrinu svoga umeri i svojih čula, kao i u svoju zanatsku veština. Oblik je suština pesništva, ideje pripadaju carstvu proze. Valerijev uzor – pesnik je geometar i arhitekta jezika; kao svaki umetnik, on se bavi rešenjem strukturalnih zadataka. Valeri, dakle, odbacuje inspiraciju (mitski »udeo muze«), liriku osećanja, neposrednost i sadržajnost, da bi se preciznošću tragao za potrebnom kombinacijom značenja i zvučnog dejstva reči. Kao najviše predmete svoje umetnosti on označava shvatjanje i stihojavje teško iskazivih stvari, ali pre svega istovremeno sagledavanje sintakse, harmonije i ideja (problem »čiste poezije«). Majstorstvo u oblikovanju misli, intelektualnost na distanci, osobine su koje njegove pesme vode u »mit raspeća«. Za Valerija je pesma nedovršeno delo, koje je posle svog slučajnog objavljanja podložno preobražajima.

U jednom od svojih poslednjih objavljenih spisa, »Pismu – predgovoru« upućenom ocu Ridou cit. (Marcel Raymond, Paul Valéry et la Tentation de l'esprit, Nauchat, 1946), Valeri izjavljuje: »Nikada se nisam pozivao ni na koga da moje ČISTO JA, pod kojim razumem absolut svesti, koji je jedinstvena i jednoobražna radnja da se automatski oslobođimo od sveg, i u tom sve stoji naša ličnost i sa svojom istorijom, svojim pojedinačnostima, i svojim različitim moćima i čistom uslužnošću. Ja rado poređim to moje ČISTO JA s onim dragocenim nullim stepenom matematičkog pisma (Zero de l'écriture mathématique – podvikao S.Sv.M.) s kojim se izjednačava svaki algebrački izraz. . . Ovaj način videnja mi je u neku ruku konusupstancijalan. On se nameće mome mišljenju već čitavih pola veka. . . « Valeriju se i gledišta refleksije i s gledišta pevanja čini da se svemir kao predmet ne da obujmi, shvatiti, zamisliti niti imenovati. Jedini stvarni svet je svet koji uokviruje horizont njegove senzibilnosti, sfera u čijem središtu on stoji, u kojem se sve stvari okreću njemu. Ego ne prestaje da se »upisuje u taj svet«, kako primećuje Rejmon, »koji ga vraca sebi svim poretimi; svet koji se obmotava oko njegovog JA, a ovaj opet odlepljuje da bi se uvio u samom sebi. « Valeri, ustalom, kao i Bodler (»O isparavanju i usredsredivanju svoga JA. Sve je u tome.« – »Moje ogoljeno srce«), ispituje mogućnost sopstvenog subjekta u odnosu na stvaralački proces, s jedne strane, i u odnosu na univerzum, s druge. Na taj način on se, tom potrebom da razmišlja o formama i strukturama i mestu pesničkog subjekta među njima, uključuje u sasvim savremena istraživanja, ponudivši strukturalistima i »novoj kritiči« rukovest supstancialnih pojmove i definicija podobnih novim i najnovijim istraživanjima. Prognostičar više no vidovnjak, on čuva prerogative strogog i umnog analitičara koji se bavi stvaralačkim procesom kao evolucijom kritičkog duha.

Rekli smo da se kao umetnik bavio rešavanjem strukturalnih zadataka. Još više od toga. Smatrao je da je područje umetnika svet »ornamentalnog«. Srodno umetnosti plesa, pesništvo obuhvata, po njemu, čistu telesnost duha, pokret jezika nalik arabeski, koji postaje sopstveni cilj.

Sličan proces razmišljanja pratimo i u »Eupalinosu ili neimaru« (ovaj dijalog objavljen je kao popratni tekst za časopis »Arhitektura« 1921, a drugo, originalno izdanie doživeo je 1924) i u eseju »Duša i ples« (1925) gde se ona uopštavaju. Pesnička dela su vežbe koje se napuštaju i mogu zamenjivati beskrajnim varijantama. Pesnik je klasik onoliko koliko strogo čuva pravila umetnosti, novator, ukoliko neočekivanim vezama reči, oveštašom jeziku daruje novo blistanje. U samoobogaćivanju svesti koja shvata samu sebe u procesu stvaranja, i u samoj sebi ga održava, leži krajnji cilj pesništva. Mit o Narcisu prevodi se ovde na jezik duha. U svojoj poznoj lirici, nasuprot Malarmeu, Valeri odbacuje muziku. »Muzika je svemoćna, ona je breg i more; stih pak je ljudska figura« (pismo Luisu, 1917).

Tek nekoliko decenija po objavljinju spisa »Uvod u metodu Leonarda da Vinčija« (iz 1895), osvetljava Valeri svoje narmeru: »Najistinitije, najličnije jedne individualne je njegova Mogućnost . . . otuda nisam pokušavao toliko da shvatim i opišem istorijskog Leonarda, već mnogo više, na svoj način, mogućnost jednog Leonarda.« Ovde, kao i u njegovim poznjim spisima, Valerijeva narmera je bila da ispisat zakone duhovne delatnosti i u isti mah tajanstveno međusobno dejstvo mišljenja, čulnog opažanja i spoljnog sveta. Svet postaje mit ljudskog pronalaska. Istorija i filozofija, za Valerija, antiistorijskog i antifilosofskog mislioca, imaju izvesne vrednosti samo kao delatnost duha. U spisu »Veče s gospodinom Testom« (1896, 1927), Test, neka vrsta duhovnog natčoveka otkrićem »zakona našeg duha« postaje gospodar sopstvenog mišljenja. Ovaj 40-godišnji »demon mogućnosti« umernim berzanskim špekulacijama zaraduje za opstanak; da je »pomerio predmet svoga tihog posmatranja, a snagu duha primenio protiv sveta: ništa mu ne bi odolelo!«

Krunu Valerijevu poeziju, po mnogima, predstavlja pesnički rad – poema, »vežba«, kako je autor sam naziva u posveti Andre Židu »Mlada parka« 512 stihova superiorne duhovne igre pesnika transcedentnih ideja donela je Valeriju posle 25-godišnjeg čutanja opšta priznanja i slavu »nejasnog pesnika« koga će univerzitetska kritika »prevoditi« na jezik diskurzivne poetike. Nastala 1917, proširena 1942. »Mlada Parka« predstavlja »nastavak« Malarmeove »Erodijade«, ženskog Narcisa, kako ju je videla Malarmeu nenačljenja kritika. To je mlada žena koja se budi u zvezdanju noći na moru mučena zmijskim ujedom Saznanja, shvata svoju dvostruku prirodu i s pogledom unazad čezne za probitnom čistotom i jedinstvenošću; ona se u praskozorje bori za potvrđenje svoga bitisanja. Tema buđenja oživljava čitavu Valerijevu pesmu. Evo nepotpunog tumačenja, sasvim skraćenog, kakvo je, otrplike, zabeleženo u francuskim srednjoškolskim čitankama tridesetih i četrdesetih godina kojem se kao »uteha« dodaju Valerijevi redovi o pesništvu:

»Kod pesnika:
Uho govori,
Usta slušaju;
To je razum, budnost, koja život začinje i sneva;

To je san koji vidi jasno;
To su slike i utvare koje posmatraju;
To su nedostatak i preznina koji stvaraju.«

(Književnost)

Punu zrelost Valerijeva metafizička poezija potvrđuje zbirkom »Čari ili poeme« (1922, u kojoj se nalazi i antologiska pesma »Mornarsko groblje«). Mlađićka sećanja na južnu obalu Francuske obraslu platanima i palmama, na pojedinosti denovske renesansne arhitekture i Valerijeva strast za blistavo-lomnim vodenim ogledalima Mediterana, njegovo ushićenje rumenilom zore, zru u tim pesmama do mita nad raskolom Bića i Ne-bića i tajanstvenim istočnikom stvaralačke snage i saznanja.

Od 1925 do 1945, slede knjige eseja, aforizama, razmatranja, ređe poezije (»Anallecta«, »Rhumbis«, »Stihovi i proza«), »Varieti« I – V i dr. Valerijeva dela u dijaloškoj formi predstavljaju čežnju za klasičnom formom Platono rasprave, »Simplosiona« kao uzora. Ona odgovaraju njegovom unutarnjem imperativu umovanja. Osim »Eupalinosu« i »Duša i plesa«, 1932. je objavljen »Fiksna ideja«, 1943. »Dijalog drvetu«, gde Lukrecije izgovara jednu od omiljenih Valerijevih kritičkih misli: »Autor je skoro nekorisna spredna stvar«. Prosudjivanje književnog dela zavisi je, za Valerija, od privatne egzistencije autora. Valerijevi radovi iz umetničke kritike najviše su zastupljeni u nekoliko puta preširivanim »Odlomcima o umetnosti« (1935/36, 1945). Njegova književna kritika, predavanja, eseji o mitu, pesništvu, nastanku sopstvenih pesama, i njegova antiistorijska zapažnja o svetskoj politici, sadržana su u pet tomova pod naslovom »Varieti«, od 1929. do 1944. Tu se nalaze i ogledi o Paskalu, Stendalu, Malarmeu, Bodleru, Ničeu Geteu, Verlenu, Fluberu, Volteru, Židu. Od filozofije je zazirao, iako joj je priznavao stvaralačku snagu, uzdizanje apstrakcije do alegorija. U Leonardu, kao i u Geteu, poštovao je srodnii univerzalni duh. Nekoliko, po smrti zaveštanih odlomaka o Faustu (»Moj Faust«) u Valerijevoj interpretaciji čine od drevnog junaka novijeg evropskog mita Proteja Duha koji se kao ovapločenje Mogućeg oslobođa od sopstvenog JA.

Čak i Filip Solers, pisac strukturalističke orijentacije, koji smelo tvrdi da Valeri »ništa nije razumeo od literature svoga doba«, isto tako mu priznaje da je od svih pisaca buržoaske kulture koja se završava (»od svih pisaca iz osnova neo-kraljicnih, suštinski retroaktivnih koji produžuju beskonačnu simbolističku agoniju«) Valeri, bez sumnje, bio najsvesniji« (svest i savest čine jednu reč u francuskom – prim. S.Sv.M).

»Drugi (žid, Klodel, Aragon, Monterlan, Kami itd.) nisu imali njegovu inteligenciju.«

Ipak, čini mi se da delo Pola Valerija ni izdaleka nije iscrpio upitnike koje na nj stavljam, kao ni svi tragovi osvećene istorije ljudskog duha koji gazi iz tmne polovičnih pojmove i ideja na svetlost kontinuiranog saznavanja, oklevajući između ništa i u stvaralačkog dela, duha koji ga je stvorio i nagacije vremena koja mu vazda preti.